
Posvetovanja

Znanstvena konferenca *Slovenija in Jugoslavija: krize in reforme 1968/1988*, Ljubljana 22.-23. januar 2009

22. in 23. januarja 2009 je v prostorih Mestnega muzeja Ljubljana potekala znanstvena konferenca "Slovenija in Jugoslavija: krize in reforme 1968/1988". Konferenco je ob finančni podpori Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in pod pokroviteljstvom Državnega sveta Republike Slovenije organiziral Inštitut za novejšo zgodovino. Kot je razvidno že iz naslova, je bila posvečena obdobju zadnje velike krize socialistične Jugoslavije, ki se je začela kmalu po propadu leta 1965 začete gospodarske reforme in dosegla vrhunec leta 1988 ter se nato leta 1991 končala z razpadom države.

Poglavitno vprašanje srečanja, na katerega so referenti podajali svoje odgovore, je bilo: Ali je bil liberalni komunizem res zmožen uspešno in učinkovito rešiti ustavno in gospodarsko krizo, ki je nastopila z letom 1968, in ali predstavlja že to leto pravi začetek konca federativne in socialistične države, kakršna je bila organizirana z ustavnimi amandmaji in združenim delom? Torej: Ali je bila kriza, ki je izbruhnila leta 1988, zaključni del procesa, ki se je dejansko začel že dve desetletji pred tem?

S tako problemsko zastavljeno tezo so se organizatorji približali mnenju ameriških zgodovinarjev Gala Stokesa in Johna Lampeja, da so bile reforme, ki so jih v Jugoslaviji izvajali v letih 1965-1971, po eni strani vnaprej obsojene na neuspeh, po drugi strani pa je bila s propadom teh reform zamujena tudi zadnja možnost za razrešitev notranjih jugoslovanskih nasprotij, ki so nato konec sedemdesetih prerasla v trajno krizo in na koncu pripeljala do razpada države. Menita namreč, da je Jugoslavija do začetka sedemdesetih let že dosegla skrajno stopnjo gospodarske in politične modernizacije, ki sta jo bila Tito in Kardelj kot odločilna protagonista režima še pripravljena sprejeti oziroma ki jo je še omogočal jugoslovanski socialistični in komunistični sistem. Ob tem je treba omeniti, da je šlo po njunem mnenju za najbolj ambiciozen načrt tržno usmerjenih reform, ki so se jih pred letom 1989 lotili v kakšni socialistični državi.

Konferenca se je začela s tremi uvodnimi, pozdravnimi nagovori. Prvi je nastopil dr. Zdenko Čepič, ki je kot predsednik programskega in organizacijskega odbora na kratko predstavil programski okvir konference. Ob tem je še posebej izpostavil potrebo po preučevanju slovenske novejša zgodovine v tesni povezavi z širšim jugoslovanskim okvirjem. Poskus ločenega preučevanja bi namreč lahko pripeljal do provincialno omejenega zgodovinopisja. S tem pa bi bilo tudi zelo oteženo preučevanje celovitih procesov, tako političnih kot družbenih, ki so še posebej zaznamovali zadnje obdobje Socialistične Federativne Republike Jugoslavije in Socialistične Republike Slovenije in na koncu pripeljali do samostojne in neodvisne Republike Slovenije. Nato se je dr. Damijan Guštin, direktor Inštituta za novejšo zgodovino, kot predstavnik organizatorja najprej zahvalil vsem navzočim za udeležbo. Omenil je, da se s to konferenco začenja praznovanje petdesetletnice Inštituta za novejšo zgodovino, in hkrati za letošnje leto napovedal še več podob-

nih dogodkov. Potegnil je tudi nekaj vzporednic med delovanjem INZ in na konferenci obravnavanim obdobjem. Tako se je npr. po desetletju začetnih iskanj, ravno v obdobju po letu 1968, izoblikovalo prevladujoče stališče, da je INZ predvsem znanstvena in raziskovalna ustanova. Leta 1989 pa je nato prišlo tudi do preimenovanja. INZ se je namreč do tega leta imenoval Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Kot zadnji je s pozdravnim nagovorom nastopil mag. Blaž Kavčič, predsednik Državnega sveta Republike Slovenije. Mag. Kavčič je izrazil svojo podporo podrobnejšemu preučevanju na konferenci obravnavanega obdobja. Po njegovem mnenju gre namreč za obdobje, v katerem imajo svoje korenine številni procesi, ki so nato pripeljali do samostojne in neodvisne Republike Slovenije in so pomembno vplivali na današnjo politično in družbeno ureditev. Poleg tega gre tudi za desetletja njegove mladosti, ki si jih ne pusti vzeti kljub danes marsikje prisotnemu mnenju, da gre za obdobje totalitarizma, ki na današnje življenje ni pomembneje vplivalo. Med številnimi dogodki in spremembami iz tega obdobja, ki so se mu posebej vtisnili v spomin, je poleg političnega padca svojega strica in očeta ter težkih časov, ki so temu sledili, omenil tudi obdobje vlade Dušana Šinigoja in posledice sprejema t. i. Markovičevega zakona o podjetjih (ime po Anteju Markoviću, zadnjem predsedniku jugoslovanske "vlade"). Predvsem Markovičev zakon, ki je po triinštiridesetih letih ponovno v večjem obsegu uvedel privatno lastnino, je za marsikoga predstavljal kulturni šok.

Podobno kot uvodni del je potekalo tudi nadaljevanje konference, saj so referenti praviloma nastopali po trije drug za drugim, nato pa je sledila razprava. V prvem sklopu so tako nastopili dr. Peter Vodopivec, dr. Zdenko Čepič in dr. Jerca Vodušek Starič. Dr. Vodopivec se je v svojem referatu posvetil predvsem več desetletij trajajoči krizi političnega sistema, ki jo je Ustava SFRJ iz leta 1974 le še zaostriła, in na ta način opozoril, da krizne razmere v osemdesetih letih, ki so privedle do razpada Jugoslavije in osamosvojitve Slovenije, niso le rezultat slabih gospodarskih razmer in nacionalnih teženj posameznih narodov. Dr. Čepič je predstavil jugoslovanske reforme iz petdesetih, šestdesetih in sedemdesetih let ter izpostavil stalno iskanje boljših oblik delovanja oziroma nenehno prisotne reforme, ki so tako zaznamovale tedanjo družbo. Krize in reforme so bile torej v nekdanji Jugoslaviji neločljivo povezane ali kot pravi dr. Čepič: "Krize in reforme so bile stalnica v življenju druge jugoslovanske države. Krize so terjale reforme in reforme so povzročale krize." Prek reform je dr. Čepič tudi predstavil drugo Jugoslavijo kot splet razrednega in nacionalnega. Tako so bila npr. petdeseta leta v znamenju reform političnega sistema, prek katerih je dobilo večji poudarek razredno, medtem ko so imele reforme v šestdesetih letih, predvsem po zaslugi reforme federacije, nacionalni predznak. Naslednja je nastopila dr. Jerca Vodušek Starič, ki je predstavila posledice prelomnega Brionskega plenuma iz leta 1966. Ta dogodek je močno vplival na celotno državno in gospodarsko ureditev, saj predstavlja začetek iskanja nove ureditve odnosov med narodi in regijami znotraj države. Dr. Jerca Vodušek Starič je Brionski plenum hkrati označila tudi kot resnični začetek procesa destalinizacije v Jugoslaviji. Ta se je sicer deklarativno začel že v začetku petdesetih let, vendar ni bil nikoli konsistentno izpeljan do konca.

Po kratkem odmoru sta s svojimi referati nastopila dr. Božo Repe in dr. Jože Prinčič. Prvi se je v predstavitvi svojega referata, ki ga je posvetil Stanetu Kavčiču in slovenskemu "liberalizmu" šestdesetih let, najprej obregnil ob danes predvsem v

slovenskem medijskem prostoru vedno pogosteje slišano prepričanje, da se je slovensko zgodovinopisje osvobodilo totalitarnih spon šele po letu 1991, kar je po njegovem mnenju krivično do cele generacije slovenskih povojnih zgodovinarjev. Tudi tistih, ki so bili ali pa so še vedno zaposleni na Inštitutu za novejšo zgodovino. Dr. Repe je Staneta Kavčiča, med letoma 1967 in 1972 predsednika slovenskega izvršnega sveta, predstavil kot "liberalca" na gospodarskem področju, v širšem družbenem smislu pa so bili njegovi nazori bližje socialdemokratskim usmeritvam. Stane Kavčič je namreč zagovarjal tržni koncept, vendar ob pretežno družbeni lastnini in s široko socialno zaščito delavcev in prebivalstva na splošno. Kot zanimivost je dr. Repe omenil tudi navado Staneta Kavčiča, da je pred javnimi nastopi najprej vadil doma pred ogledalom, kar je med nekaterimi njegovimi političnimi sodobniki sprožalo tiho zgražanje. Dr. Repe sicer ne ve natančno, koliko časa je Stane Kavčič dejansko namenil tovrstni vadbi, vendar je prepričan, da se z današnjim predsednikom vlade ne more primerjati. Na koncu je dr. Repe še izpostavil razliko med Kavčičevo politiko in dogovorno ekonomijo, ki je sledila. Dr. Prinčič je nato podrobneje predstavil gospodarsko politiko vlade Staneta Kavčiča, ki jo je označil za vrh iskanja sožitja med socializmom in trgom ter decentralizacijo odločanja. Posebej je izpostavil predvsem tri glavne cilje omenjene gospodarske politike: 1. Posodobitev gospodarstva, ki bi jo dosegli z ukinitvijo oziroma zmanjšanjem "arbitrarne" vloge partije in posledičnim povečanjem vpliva trga. 2. Omejitev pristojnosti zvezne države, kar bi dosegli z decentralizacijo gospodarstva in večjo vlogo republik v gospodarskem življenju. 3. Zadnji in proti koncu Kavčičeve vladavine tudi najbolj izpostavljeni cilj pa je bila nova dolgoročna razvojna usmeritev, ki naj bi na široko odprla vrata tehnološki revoluciji, zadržala visoko stopnjo gospodarske rasti in zvišala produktivnost. Vse to bi nato omogočilo hitro gospodarsko in družbeno napredovanje Socialistične Republike Slovenije.

V krajši razpravi, ki je sledila, je bila najbolj zanimiva izmenjava mnenj med dr. Miletom Bjelajcem (iz Beograda) in dr. Prinčičem. Kot prvi je nastopil dr. Bjelajac in izpostavil problematičnost uporabe političnega govora kot zgodovinskega vira. Meni namreč, da so ti pogosto zavajajoči, saj le redko od slikavajo realno stanje svojega časa. Primarno so namreč namenjeni javnosti in slikajo tako politike kot tudi razmere na splošno na kar se da pozitiven način. Zato naj bi se politični govor uporabljalo le v primeru odsotnosti drugih oziroma boljših virov. Nato je prevzel besedo dr. Prinčič, za katerega so, kot predstavnika ljubljanske historične šole, pomembni vsi viri, ki so ostali za nekim časom ali dogodkom. Znanstveno raziskovanje namreč zahteva upoštevanje vseh virov, ki so raziskovalcu na voljo.

V prvem popoldanskem sklopu konference sta nastopila dr. Mateja Režek in Jurij Hadalin. (Dr. Dušan Nečak, ki je pripravil referat z naslovom "Ostpolitik' Willy Brandta in Jugoslavija 1964-1974", se je zaradi raziskovalnih obveznosti v tujini opravičil.) Referenta sta vsak s svoje strani poskušala osvetliti odmeve praške pomladi v tedanji Jugoslaviji. Dr. Mateja Režek je izpostavila nekatere ukrepe, do katerih je v Jugoslaviji prišlo ob ali po agresiji sil Varšavskega pakta na Češko-slovaško. Med drugim je omenila naslednje odločitve jugoslovanskega vodstva: povečanje pripravljenosti Jugoslavije na področju obrambe in oblikovanje koncepta splošne ljudske obrambe, ustvarjeno ozračje izrednih razmer, ki so ga izkoristili za krepitev nadzora nad resničnimi in domnevnimi političnimi nasprotniki, ter pod-

reditev tiska interesom države. Kljub takšnemu ravnanju je uspelo jugoslovanski zvezi komunistov za krajši čas okrepiti notranjo monolitnost in občutno povečati članstvo. Izkoriščali so namreč domoljubno vzhičenost, ki je nastala zaradi bojazni, da bi Brežnjev na podlagi doktrine omejene suverenosti socialističnih držav utegnil pokoriti tudi Jugoslavijo, ki je že dobri dve desetletji razvijala svoj model socializma. Jurij Hadalin pa se je praški pomladi posvetil na podlagi virov iz beograjskih diplomatskih arhivov. Omenil je, da so bili v Beogradu o poteku notranjih bojov na Češkoslovaškem in težavah z ostalimi državami vzhodnega bloka odlično obveščeni. O razvoju teh dogodkov so jih namreč med pogostimi stiki sproti obveščali predstavniki najvišjih češkoslovaških oblastnih struktur. V nadaljevanju je nato izpostavil zaskrbljenost jugoslovanskega sekretarja za zunanje zadeve Marka Nikezića in predsednika države Tita ob pojavu političnega pluralizma. Po februarju 1968 je namreč začel proces liberalizacije na Češkoslovaškem uhajati izpod nadzora Komunistične partije. Končal pa je z mnenjem, da je bila moralna podpora jugoslovanske politike in njena ostra obsodba invazije med prebivalstvom sicer zelo odmevna, vendar je Jugoslavija večjo neposredno vlogo v češkoslovaški politiki odigrala v tednu po invaziji, ko je diskretno podpirala nekatere člane češkoslovaške vlade, ki so bili v času invazije na dopustu v Jugoslaviji.

V zadnjem sklopu prvega dne konference sta nastopila še dva pričevalca, ki sta aktivno sodelovala v slovenskem študentskem gibanju ob koncu šestdesetih let. Najprej je prevzel besedo mag. Franci Pivec, ki je opozoril na novo dimenzijo v političnem delovanju ljubljanskih študentov, do katere je prišlo sredi šestdesetih let. Ti so se namreč začeli povezovati z mednarodnim študentskim gibanjem in na ta način prevzeli vrsto vsebin, ki na drugih jugoslovanskih univerzah niso bile v ospredju študentskega zanimanja. Tako so se študenti v Ljubljani začeli ukvarjati s temami, kot so feminizem, manjšine, svoboda govora, večkulturnost in komune. Še posebej je izpostavil dejstvo, da študentske demonstracije leta 1968 v Ljubljani niso bile le odgovor na dogajanje v Beogradu, saj so bili namreč tako povodi kot programske usmeritve zelo različni. Zato je bila tudi neodvisna Skupnost študentov, ki je nastala kot posledica ljubljanskih dogodkov, v drugih delih Jugoslavije sprejeta z nerazumevanjem. Nasprotovanje ustanovitvi samostojne skupnosti študentov je kasneje pripeljalo celo do "ovadbe" oziroma pritožbe, ki je bila poslana Titovemu uradu, čemur po mnenju mag. Pivca zgodovinarji še niso posvetili dovolj pozornosti. Šlo je namreč za prvi primer "samoodločbe" neke republiške politične formacije in izstopa iz unitarne strukture. Kot zadnja referentka prvega dne konference je nastopila filozofinja dr. Cvetka Hedžet Tóth, ki je v filozofsko obarvanem referatu opisovala uporništvo generacije 68 in etizacijo sveta.

V prvem sklopu drugega dne so nastopili dr. Stefano Lusa, mag. Blaž Vurnik in dr. Gregor Tomc. Ta sklop je bil posvečen novim družbenim gibanjem, ki so v osemdesetih letih pomembno sooblikovali proces demokratizacije v Sloveniji. Dr. Lusa je najprej predstavil nove politične razmere, do katerih je prišlo v Jugoslaviji po smrti Tita in drugih "očetov domovine". Na začetku osemdesetih let namreč ni bilo več nikogar, ki bi lahko s svojo avtoriteto razreševal spore med republikami. V takšnem položaju so se vodilni slovenski komunisti oprli na ustavo in zakone. S tem so želeli kar najbolje zaščititi slovenske interese v okviru jugoslovanske federacije. Začeli so spoštovati pravila igre, kot so bila zapisana v jugoslovanski ustavi in drugi zakonodaji, ter enako zahtevali tudi od ostalih. Spoštovanje zakonodaje

na relaciji Ljubljana - Beograd je nato postopoma pripeljalo tudi do spoštovanja zakonov doma. Dr. Lusa je v nastopu izpostavil, da je bila v Sloveniji demokratizacija daljši proces, ki je trajal najmanj deset let. Kot najpomembnejšo razliko med Slovenijo in ostalimi republikami pa je omenil institucionalno umestitev alternativnih gibanj, nad katerimi so se v drugih delih Jugoslavije zgražali. Svoj prostor so našla v okviru Zveze socialistične mladine Slovenije.

Že omenjeno institucionalno umestitev novih družbenih gibanj, kot so bila mirovno, ekološko, duhovno in še nekatera druga, je nato podrobneje osvetlil mag. Vurnik. Nova družbena gibanja so v slovenski prostor vnesla vsebine podobnih gibanj z Zahoda in so bila zato v očeh predstavnikov takratnih oblasti sumljiva. Poleg tega so z določenimi temami dregala tudi v nekatere nedotakljive dele sistema, predvsem vojsko, kar jih je pripeljalo na mejo kriminalistične obravnave ali celo prek nje. Zato so potrebovala zaščito znotraj političnega sistema, ki jim jo je ponudila Zveza socialistične mladine Slovenije. Delovanje v okviru ZSMS, ki je v osemdesetih letih vsebine in stališča novih družbenih gibanj postopoma prevzemala za svoja, je med drugim zagotavljalo tudi boljše pogoje za delo. Kot vadbeni poligon za urejanje odnosov z gibanjem, ki ni del sistema, je mag. Vurnik omenil odnos med punkovsko subkulturo in ZSMS. Na koncu je izpostavil še dvosmeren značaj odnosa med ZSMS in novimi družbenimi gibanji, ki so ga opazili že sodobniki. Pojavilo se je vprašanje, kdo koga bolj potrebuje, gibanja mladinsko organizacijo ali obratno. ZSMS je gibanjem zagotovila legitimen položaj znotraj političnega sistema, ta pa so prispevala sodobne vsebine in strokovno zaledje, kar je ZSMS dobro unovčila v letih 1988 in 1989 ob preobrazbi v politično stranko. V tem obdobju so nova družbena gibanja tudi izgubila do takrat pomembno vlogo v političnem življenju, saj so se razmere z nastankom političnih strank bistveno spremenile. Dr. Tomc se je nato posvetil dvema za slovenski socializem najbolj značilnima subkulturama. To so bili hipiji v šestdesetih in sedemdesetih letih ter punkerji v sedemdesetih in osemdesetih letih. Ob tem je najprej opazil razliko med Slovenijo in nekaterimi drugimi socialističnimi družbami, kjer do razvoja mladinskih subkultur ni prišlo, vsaj ne v omembe vrednem obsegu. V totalitarnih družbah se namreč mladinske subkulture ne morejo oblikovati, če pa se kje že pojavijo, jih oblasti praviloma hitro zatrejo. To pomeni, da je bil jugoslovanski družbeni kontekst v primerjavi z državami vzhodnega bloka nekoliko drugačen, če omenimo samo samoupravni sistem in prehodnost mej z zahodnimi državami. ZKJ v obravnavanem obdobju ni imela več jasne politike do množične kulture. Po mnenju dr. Tomca so v mladinskih subkulturah videli bolj simbolno grožnjo simbolnemu redu, ne pa več dejanske grožnje oblastni nomenklaturi.

Naslednji in hkrati tudi zadnji sklop bi moral začeti ddr. Neven Borak, ki je pripravil referat z naslovom "Jugoslavija med integracijo in dezintegracijo", vendar se zaradi bolezni ni mogel udeležiti konference. Zato je zadnji sklop, v katerem so nastopili tudi dr. Mitja Žagar, dr. Mile Bjelajac in dr. Damijan Guštin, začel Aleksander Lorenčič, ki je obdelal gospodarske razmere v Jugoslaviji v obdobju 1968-1988. Aleksander Lorenčič je najprej naštel nekaj pomembnejših prelomnic v zgodovini Jugoslavije na gospodarskem področju. Tako je leta 1968 postalo jasno, da je reforma iz leta 1965 propadla. Sledila je ustava iz leta 1974 kot vrhunec prizadevanj po zavezitvi negotovih gospodarskih gibanj, ki pa so jo nekateri označili za enega najpomembnejših vzrokov za razpad države in za gospodarske težave na

splošno. Sredi sedemdesetih let je začel veljati tudi nov način družbenega delovanja, ki je temeljil na ideji, da bi delovanje tržnih zakonitosti lahko učinkoviteje nadomestili s samoupravnim dogovarjanjem med podjetji. Vendar tudi to ni imelo pozitivnega učinka na gospodarski položaj. Po smrti Josipa Broza - Tita leta 1980 je nato Jugoslavija prešla iz prikrite v odkrito krizo, kljub temu pa se beseda kriza v javnosti ni uporabljala vse do leta 1985, ko je izšlo delo hrvaškega ekonomista Branka Horvata "Jugoslovensko društvo u krizi". V osemdesetih letih je bilo še nekaj poskusov reševanja gospodarske krize, ki so bili predvsem zaradi nedoslednega izvajanja zastavljenih reform vsi po vrsti neuspešni. Aleksander Lorenčič je na koncu sklenil, da razpad Jugoslavije ni samo posledica ekonomske krize, temveč je treba razloge iskati tudi v nedemokratičnih temeljih jugoslovanske politične in gospodarske ureditve. Jugoslovanski gospodarski sistem je bil namreč ustvarjen na podlagi nekaterih ideoloških in političnih vzorcev, ki so pripeljali do absolutne prevlade politike nad gospodarstvom. Naslednji referent, dr. Žagar, je natančneje predstavil Ustavo SFRJ iz leta 1974 in že takoj na začetku omenil dva nasprotna sistemska pristopa k reševanju problemov v jugoslovanski državi. V tem kontekstu predstavlja ustava eno izmed redkih zmag decentralistov, zaradi česar so jo centralisti kmalu označili za prvi korak k razpadu države. Vsekakor jo lahko opredelimo kot poskus reševanja krize šestdesetih in začetka sedemdesetih let. Poleg tega je bil z ustavo oblikovan tudi institucionalni okvir za razvoj socialističnega samoupravljanja, ki naj bi po mnenju predstavnikov režima zagotavljal ustrezna orodja za razreševanje problemov in kriz. Iz omenjenega prepričanja je po mnenju dr. Žagarja izšla tudi največja slabost ustave. V ustavnem sistemu namreč ni bilo jasno oblikovanih institucionalnih in formalnih postopkov ter mehanizmov za preprečevanje, upravljanje in razreševanje zaostrenih kriz in konfliktov. Po drugi strani pa je Ustava SFRJ iz leta 1974 zagotovila okvir, v katerem je v osemdesetih letih potekal proces demokratizacije, ter normativno podlago za uvedbo večstrankarskega političnega sistema, kar je lepo vidno pri slovenskih osamosvojitvenih amandmajih.

V nadaljevanju je nastopil predstavnik srbskega zgodovinopisja dr. Mile Bjelajac (raziskovalec vojaške zgodovine z Inštituta za novejšo zgodovino Srbije), ki se je posvetil Jugoslovanski ljudski armadi v šestdesetih in prvi polovici sedemdesetih let. JLA je bila v tem obdobju v izključni domeni predsednika Tita, ki tudi ni dopuščal, da bi se še kdo poleg njega vpletal v vodenje vojske. Tito je bil v šestdesetih letih tudi pobudnik ponovnega zbližanja z ZSSR in drugimi državami Varšavskega pakta, kar so nato avgustovski dogodki iz leta 1968 postavili na glavo. Zaradi ponovne ogroženosti z Vzhoda je bil jeseni 1968 sprejet koncept splošne ljudske obrambe. Sledila je ustanovitev vojaških formacij, ki so bile podrejene republiškim oblastnim strukturam. S tem je bilo po mnenju dr. Bjelajca trajno odprto vprašanje suverene pristojnosti poveljevanja in uporabe oboroženih sil SFRJ. Omenjene razmere so kasneje, predvsem po smrti predsednika Tita, porajale nenehne konflikte. Dr. Bjelajac je nato izpostavil še eno pomembno spremembo v vojski, do katere je prišlo v šestdesetih letih in ki je močno vplivala na razmere znotraj JLA. V JLA oziroma v njeno partizansko elito je začel v večjem obsegu prodirati nacionalizem. Tak razvoj je pri jugoslovansko opredeljenem kadru povzročal vedno večjo zaskrbljenost. Nesoglasja oziroma spori, ki so nastali na nacionalni podlagi, so kasneje vedno bolj razjedali enotnost znotraj JLA in so jo spremljali vse do njenega konca leta 1992.

Kot zadnji referent je nastopil dr. Damijan Guštin, ki je predstavil nastanek in razvoj teritorialne obrambe v obdobju od ustanovitve do leta 1987. Začel je z ustanovitvijo štabov in partizanskih enot. Take teritorialne enote so bile avgusta 1968 oblikovane v vseh republikah kot odgovor na češkoslovaške dogodke. S tem so silam Varšavskega pakta poslali jasno sporočilo, da se bo država branila. Nov koncept jugoslovanske obrambe že ob svojem rojstvu ni užival enotne podpore med najvišjimi oficirji, vendar večjih kritik zaradi velikega vpliva vrhovnega komandanta ni bilo. Dr. Guštin je nato omenil, da so spremembe, kljub poudarku občine kot obrambne enote, omogočale povečanje republiških pristojnosti na področju obrambe. Slovenska politična elita je nove razmere v veliki meri izkoristila in svojo TO močno razvila. Med drugim je tudi formalno uredila uporabo slovenščine kot poveljevalnega jezika. V osemdesetih letih se je nato stališče vojaške elite do TO spremenilo. Tako je že leta 1982 začel nastajati nov obrambni koncept, s katerim so želeli TO trdno integrirati v JLA oziroma jo bolj podrediti vojaškemu vrhu in manj republiškim političnim elitam. Do dejanskih sprememb je prišlo leta 1987, ko je nova obrambna postavitev slovensko Teritorialno obrambo vključila v obrambo severozahodnega bojevališča SFRJ. Dr. Guštin je na koncu poudaril, da je do sprememb prišlo predvsem na podlagi notranjepolitičnih razlogov. Slovenska politična elita je sicer ves čas vztrajala na ohranjanju svojega vpliva na Teritorialno obrambo Slovenije, vendar je boj izgubila.

Ob koncu konference je sledila razprava, v kateri je bil največkrat, tako z vprašanji kot z nekaterimi drugačnimi pogledi na problematiko JLA, izzvan srbski zgodovinar dr. Mile Bjelajac. Tako je spontan razvoj razprave potrdil na konferenci že izraženo mnenje dr. Jerce Vodušek Starič, ki je pogrešala večjo udeležbo zgodovinarjev z območja nekdanje skupne države. V nadaljevanju sta se oglasila tudi sociolog dr. Niko Toš, pobudnik raziskovanja javnega mnenja v Sloveniji, in pravnik dr. Ivan Kristan, ki je v nekdanji Jugoslaviji opravljal funkcijo ustavnega sodnika. Dr. Toš je na kratko opisal začetke raziskav javnega mnenja spomladi leta 1968, kar je bilo za socialistično okolje nekaj povsem novega. Kasneje je kot zanimivost omenil še nezadovoljstvo slovenskega partijskega vodstva z rezultati raziskave iz leta 1969, ko se je na vrh lestvice najuglednejših politikov uvrstil liberalni Stane Kavčič. Nezadovoljstvo je izviralo predvsem iz dejstva, da se je partijski favorit Edvard Kardelj uvrstil šele na četrto mesto. Dr. Kristan pa je imel nekaj pripomb k razpravi o Ustavi SFRJ iz leta 1974. Nastopil je predvsem proti kritiki te ustave, ki naj ne bi dovolj jasno določala potrebnih mehanizmov za preprečevanje in razreševanje zaostrenih kriz in konfliktov. Svoje stališče je podkrepil z nekaterimi procesi oziroma dogodki, do katerih je prišlo leta 1988, ko se je začel postopek spreminjanja ustave. Ob razpravi o amandmajih k ustavi se je namreč v Sloveniji oblikovalo neke vrste demokratično civilno gibanje.

Razprava na konferenci je pokazala, da je tovrstna izmenjava dognanj in sklepov vedno dobrodošla. Še posebej očitna je bila želja po soočenju mnenj z zgodovinarji iz drugih republik nekdanje skupne države. Izkazalo se je namreč, da so bili pogosto isti dogodki in procesi v posameznih okoljih nekdanje skupne države različno sprejeti. V nekaterih primerih pa se lahko malenkostno razlikuje tudi interpretacija virov. Zato si lahko samo želimo čim več podobnih srečanj, ki raziskovalcem predstavljajo spodbudo za prihodnje zavzeto delo.

Čisto za konec se moram vrniti k poglavitnemu vprašanju srečanja, kot so ga

zastavili organizatorji: Ali je bil liberalni komunizem res zmožen uspešno in učinkovito rešiti ustavno in gospodarsko krizo, ki je nastopila leta 1968, in ali predstavlja že to leto pravi začetek konca federativne in socialistične države? Če sem bolj natančen, k njegovemu prvemu delu, ki do neke mere zahteva opredelitev možnega drugačnega razvoja dogodkov. Glede tega so se le redki od sodelujočih jasno opredelili. Izpostavil pa bi predvsem mnenje, ki ga je ob koncu svojega referata podal dr. Božo Repe. "Če bi zmagala liberalna vodstva, to ne bi pomenilo, da bi se Jugoslavija konsolidirala. Bi pa bilo več možnosti, da se izogne vojni in izoblikuje konfederacija ali pa da država mirno razpade."

Blaž Babič